

SOLIQ TEKSHIRUVLARINING NAZARIY ASOSLARI UMUMIY TAHLILI

Qodirov Aqliddin Hakim o'g'li

Kirish: Ushbu tadqiqotimiz davomida mamlakatimizda soliq inspeksiyasi faoliyati samaradorligini oshirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan muvaffaqiyatli model va usullarni aniqlash maqsadida soliq tekshiruvlarini tashkil etishning asosiy yo'nalishlari va me'yoriy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqot metodologiyasi turli ma'lumotlar manbalarini tahlil qilish va sharhlash uchun tegishli tadqiqot usullarini qo'llashni o'z ichiga oladi. Davlat moliya nazoratining sohalaridan biri soliq munosabatlari sohasi bo'lib, davlat tomonidan soliq nazorati amalga oshirilishini taqozo etadi. Bunday nazorat moliya nazoratiga xos jihatlarga, biroq ayni paytda o'ziga xos xususiyatlarga ham ega. Soliq nazoratining o'ziga xos jihati shundaki, u davlat moliya nazoratiga nisbatan torroq faoliyat doirasida amalga oshiriladi. S. Jumayev o'zining maqolasida ta'kidlashicha, Davlat moliya nazoratining obyekt moddiy ishlab chiqarish va nomoddiy sohada, moliya tizimining barcha bo'g'inlarida moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanishda yuzaga keladigan pul munosabatlari bo'lsa, soliq nazoratining obyekt soliq munosabatlari, ularning huquqiy bazasi hisoblanadi¹.

Soliq munosabatlari davlat (soliq nazorati subyektlari) bilan soliq subyektlari - shaxsiy mablag'lari hisobidan soliqla to'lash huquqiy majburiyati yuklatilgan yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida yuzaga keladi. Soliq munosabatlaridan avval soliq nazorati subyektlari tomonidan belgilangan normalar, qoidalar doirasida nazorat funksiyalarini amalga oshirish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratishga doir (boshqaruv, huquqiy) chora-tadbirlar tizimi qabul qilinishi mumkin.

I.A. Otajonovichning fikricha, Soliq nazoratining maqsadi soliq qonunchiligi buzilishini aniqlash, ularga chek qo'yish, soliqlar va yig'implarning to'liqligi va o'z vaqtida to'langanligi to'g'risidagi ma'lumotlarning ishonchliligini ta'minlash, shuningdek, amalga oshirilgan operatsiyalar va xatti-harakatlarning qonuniyligini tekshirish hamda soliq to'lovchilarni javobgarlikka tortishdan iborat. Shu bilan birga, soliqlar soliq nazoratining elementi sifatida iqtisodiy xavfsizlikning muhim tarkibiy qismidir, chunki ular iqtisodiy tizimning barcha darajalarini iqtisodiyotning xavfsiz holatini ta'minlash imkonini beradigan moliyaviy resurslar bilan ta'minlaydi.

F.O. Olimovichning(2023) talqiniga ko'ra, soliq nazorati - bu soliq qonunchiligiga rioya etilishini tekshirish bo'yicha chora-tadbirlar majmui, shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlaydigan va tashkilotning iqtisodiy faoliyati faktlariga faol ta'sir ko'rsatadigan omildir.

1. ¹ Otajonovich I.A. Mamlakat soliq ma'muriyatchiligi tizimida tadbirkorlik subyektlari faoliyatini nazorat qilish masalalari //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – Т. 20. – №. 4. – С. 131-134.

Soliq organlari soliq nazoratini amalga oshiruvchi, korxonadan soliq qonunchiligini buzish faktlarini aniqlagan holda, korxonadan soliq imtiyozlaridan maqsadli foydalanilganligini, davlat va munitsipalitetlar oldidagi moliyaviy majburiyatlarning bajarilishini tekshirib, davlat daromadlarini shakllantirish oʻrnatadi va tegishli nazoratni taʼminlaydi².

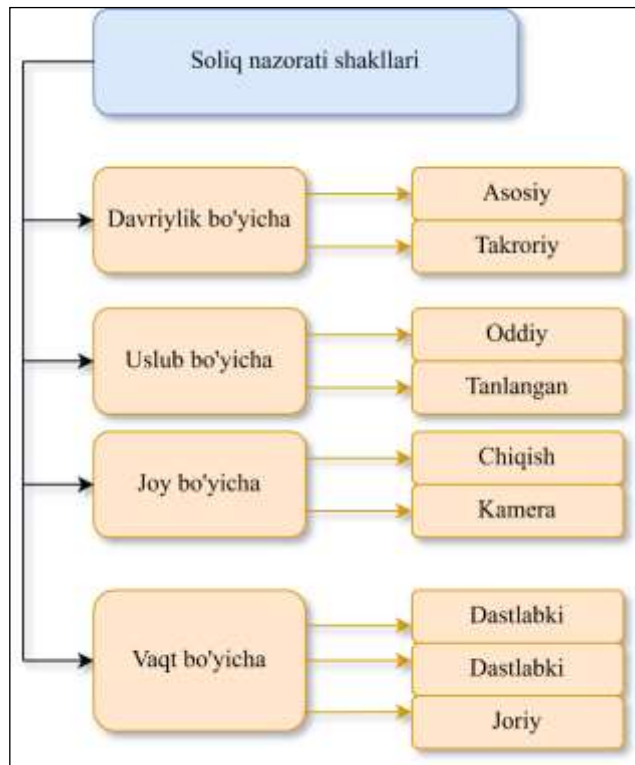
Soliq tekshiruvlarining shakllari va usullarini belgilash alohida masala hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Soliq kodeksining tegishli moddalariga koʻra soliq nazorati soliq tekshiruvlari, soliq toʻlovchilar, soliq agentlari va yigʻim toʻlovchilardan, sugʻurta mukofotlari toʻlovchilaridan tushuntirishlar olish, buxgalteriya hisobi va hisobot maʼlumotlarini tekshirish, daromad (foyda) olish uchun foydalaniladigan binolar va hududlarni tekshirish orqali amalga oshiriladi³.

H. Abebe oʻzining maqolasida soliq tekshiruvi soliq nazoratining eng samarali shakllaridan biridir. Soliq tekshiruvlari stol tekshiruvlariga boʻlinadi - soliq idorasida oʻtkaziladigan va barcha soliqlar boʻyicha tekshiruvlarni qamrab oladigan tekshirishlar va joyida oʻtkaziladigan tekshirishlar - soliq toʻlovchida oʻtkaziladigan va faqat deklaratsiya qilingan soliqni tekshirishni qamrab oladigan tekshirishlarga boʻlinadi. Shunga asosan, nazariy jihatdan soliq nazoratining turli shakllarini tasniflash mumkin boʻlgan asosiy yoʻnalishlarni aniqlash mumkin (1-rasm)⁴.

Birlamchi soliq nazorati soliq toʻlovchiga nisbatan birinchi marta maʼlum vaqt oraligʻida zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish bilan tavsiflanadi. Takroriy soliq nazorati, agar tekshirish bir soliq toʻlovchiga nisbatan va bir xil turdagi soliq larga nisbatan bir necha marta oʻtkazilgan boʻlsa, zarur. Uzlüksiz soliq nazorati bilan har xil turdagi buxgalteriya hisobining tegishli shakllaridagi hujjatlar va yozuvlarning butun hajmi uzoq vaqt davomida tekshirilishi kerak, tanlangan nazorat esa birlamchi hujjatlarning faqat bir qismini, odatda qisqa vaqt ichida tekshirishni oʻz ichiga oladi⁵.

Stol soliq nazoratining asosiy qoidalari va xususiyatlari soliq qonunchiligida mustahkamlangan, ammo ularning samaradorligi toʻgʻrisida turli mutaxassislar oʻz fikrlari bor, shuningdek, ularning afzalliklari va kamchiliklari mavjud, ammo ularning asosiy farqi nazoratning joylashuvidir. Tadbirlar. Saqlangan tekshirish tekshirilayotgan soliq toʻlovchi joylashgan joyda, stol nazorati esa soliq organi joylashgan joyda oʻtkaziladi⁶.

-
2. ² ABEBE H. Assessment of tax audit practice and its challenges: in the case of large taxpayers office, erca : дис. – St. Mary's University, 2017.
 3. ³ Aytkhozhina G., Miller A. State tax control strategies: Theoretical aspects //Contaduría y administración. – 2018. – T. 63. – №. 2. – C. 0-0.
 4. ⁴ Rossing C. P. Tax strategy control: The case of transfer pricing tax risk management //Management Accounting Research. – 2013. – T. 24. – №. 2. – C. 175-194.
 5. ⁵ Дадашев А. З., Пайзулаев И. Р. Налоговый контроль в Российской Федерации. – 2012.
 6. ⁶ Pokrovskaja N. V., Belov A. V. Tax revenues of local budgets in unitary states: A case study of Japan //Journal of Tax Reform. – 2020. – T. 6. – №. 1. – C. 73-89.

1-rasm. Soliq nazorati klassifikatsiyalari⁷.

Manba: Aytkhozhina G., Miller A. State tax control strategies: Theoretical aspects //Contaduría y administración. – 2018. – T. 63. – №. 2. – C. 0-0.

Amalga oshirish vaqtiga ko‘ra, dastlabki soliq nazorati hisobot davridan oldin amalga oshiriladigan, joriy - hisobot davrida amalga oshiriladigan va hisobot davri tugaganidan keyin amalga oshiriladigan keyingi soliq nazoratiga ajratiladi. Shakllarning har biri soliq tekshiruvining muayyan shaklini o‘tkazishning o‘ziga xos xususiyatlari ta’siri ostida shakllanadigan o‘ziga xos usullarga ega. Ushbu usullar diagramma shaklida taqdim etilishi mumkin (2-rasm)⁸.

Amalda, u yoki bu usul deyarli hech qachon individual ravishda qo‘llanilmaydi. Soliq tekshiruvlari davomida bir nechta tur va usullar birlashtiriladi. Tekshirilayotgan sub’ekt faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlariga, uning soliq tizimiga, umuman tekshirish turiga va, xususan, tekshirish predmetiga, shuningdek, boshqa ko‘plab omillarga qarab, bir (yoki bir nechta) eng ko‘p belgilanishi mumkin. qolganlar orasida ustunlik qiladi.

⁷ 7. Ногина О. А. Налоговый контроль. – 2022

⁸ Channov S. E. et al. Economic development of regions during reforming the constitutional and legal model of power delineation in Russian Federation //Independent Journal of Management & Production. – 2022. – T. 13. – №. 4. – C. 393-401.

O‘zbekiston Respublikasining “Soliq to‘g‘rida”gi qonuni Soliq nazorati subyektlari (soliq inspeksiyalari) zimmasiga korxonalar (mulkchilik shaklidan qat’i nazar) va fuqarolarning soliqqa tortish va pul mablag‘larini davlat daromadiga o‘z vaqtida hamda to‘liq safarbar etish maqsadlariga qaratilgan pul mablag‘lari harakati bilan bog‘liq turli pul hujjatlari va hisobotlarini tekshirish majburiyatini yuklaydi¹². Soliq nazorati subyektlari zimmasiga yuridik va jismoniy shaxslar, shuningdek, mansabdor shaxslar davlat pul jamg‘armalarini shakllantirish bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan, balki mazkur jarayon infratuzilmasini yaratuvchi amaldagi qonunlar va me‘yoriy hujjatlarga rioya etishini tekshirish (masalan, xo‘jalik yurituvchi subyektlarni aniqlash va ro‘yxatga olish, tadbirkorlik faoliyatini ro‘yxat olish qoidalariga amal qilish, nazorat-kassa apparatlaridan foydalanish, litsenziyalashni nazorat qilish) vazifasi ham yuklatiladi. Shuni qo‘shimcha qilish joizki, soliq nazorati subyektlari soliqlarni to‘g‘ri hisoblash va ularni o‘z vaqtida to‘lashni nazorat qilish jarayonida soliq qonunchiligini buzgan yuridik, jismoniy va mansabdor shaxslarni moliyaviy hamda ma‘muriy javobgarlikka tortish to‘g‘risida qaror qabul qilishi mumkin.

Xulosa:

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak Xalqaro audit standartlari (ISA) tashkilotning moliyaviy ma‘lumotlarini tekshirishda qo‘llaniladigan global miqyosda qabul qilingan professional standartdir. Ushbu standartlar moliyaviy hisobotlar bo‘yicha audit o‘tkazishda auditorlar rioya qilishlari kerak bo‘lgan tamoyillar va jarayonlar bo‘yicha ko‘rsatmalar beradi. ISA auditorlar o‘z auditlarida sifat, izchillik va ishonchlilikni saqlab qolishlarini ta‘minlaydi. Shuningdek, u butun dunyo bo‘ylab umumiy audit standartlarini taqdim etish orqali moliyaviy hisobotlarni xalqaro taqqoslashni osonlashtiradi. Ba‘zi yurisdiksiyalarda auditorlar ushbu standartlarga qonuniy ravishda rioya qilishlari kerak, boshqalarida esa audit jarayonida ishonchlilik va shaffoflikni ta‘minlash uchun ular ixtiyoriy ravishda ushbu tizimga rioya qilishadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Otajonovich I.A. Mamlakat soliq ma‘muriyatchiligi tizimida tadbirkorlik subyektlari faoliyatini nazorat qilish masalalari //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2023. – Т. 20. – №. 4. – С. 131-134.
2. O Mustafakulov “Statistika tizimida raqamli platformalarni amaliy tadbiq etish metodologiyasi”- Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari, 2024 <https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=12733337389834051878&btnI=1&hl=ru>
3. ABEBE H. Assessment of tax audit practice and its challenges: in the case of large taxpayers office, erca : дис. – St. Mary’s University, 2017.

11. Soliq.uz

12

4. Aytkhozhina G., Miller A. State tax control strategies: Theoretical aspects //Contaduría y administración. – 2018. – Т. 63. – №. 2. – С. 0-0.
5. Rossing C. P. Tax strategy control: The case of transfer pricing tax risk management //Management Accounting Research. – 2013. – Т. 24. – №. 2. – С. 175-194.
6. Дадашев А. З., Пайзулаев И. Р. Налоговый контроль в Российской Федерации. – 2012.
7. Pokrovskaja N. V., Belov A. V. Tax revenues of local budgets in unitary states: A case study of Japan //Journal of Tax Reform. – 2020. – Т. 6. – №. 1. – С. 73-8
8. Ногина О. А. Налоговый контроль. – 2022. <https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=9031636223743442928&btnI=1&hl=ru>
9. Channov S. E. et al. Economic development of regions during reforming the constitutional and legal model of power delineation in Russian Federation //Independent Journal of Management & Production. – 2022. – Т. 13. – №. 4. – С. 393-401.
10. Eltweri A., Faccia A., Foster S. International Standards on Auditing (ISAs) Adoption: An Institutional Perspective //Administrative Sciences. – 2022. – https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=1Iv_0xsAAAAJ&citation_for_view=1Iv_0xsAAAAJ:k_IJM867U9cC
11. Moses J. W., Brigham A. M. Whose benefit? A comparative perspective for the ISA //Marine Policy. – 2021. – Т. 131. – С. 104550.
12. Soliq.uz